

Det globalhistoriske brækjern

EN ANALYTISK UDFORDRING AF HISTORIEN

AF

MICHAEL BRUUN ANDERSEN

Hvorfor har langt den største del af tidligere generationer af historikere afstået fra udfordringen i at skrive *Historie*¹ med en globalhistorisk pensel² fremfor detaljeundersøgelsens enkelte hestehår? Svaret skal måske findes i, at globalhistorie afskærer historikere fra i tilstrækkeligt omfang, ifølge de dominerende videnskabelige normer, at underbygge deres analyser med førstehåndskilder. Resultatets videnskabelige værdi synes derfor alene at kunne 'måles' ved i hvor ringe omfang, det adskiller sig fra det traditionelt metodisk forsvarlige. Globalhistorie er derfor en disciplin, der forskningsmæssigt kræver modet og viljen til umiddelbart at give et vist afkald på den traditionelle historiske metode og mere snævre forskningsfelter.

Så hvorfor begive sig ud i et forskningsfelt, der tilsyneladende virker metodisk skrøbeligt og uoverskueligt?

Med udgangspunkt i konkrete problemstillinger knyttet til globalhistorie vil jeg behandle spørgsmålet samt vise, hvorledes disse konkrete problemstillinger kan hjælpe os til at træde et skridt tilbage fra *Historien* og derfra beskue os selv i relation til den.

En af de få danske historikere, der har taget udfordringen op og skrevet globalhistorie, er nu afgangsperson professor Niels Steensgaard. Steensgaard skrev – for snart et kvart århundrede siden – en skarp og dybdgående artikel i *Historisk Tidsskrift* med titlen »Universalhistorie, Sam-

¹ Jeg har valgt Kristian Erslevs tilgang til ordet *Historie* der, elegant i sin dualitet, både betegner genstanden for videnskaben og samtidigt videnskaben selv. Det er i denne betydning, *Historie* skal forstås i det efterfølgende. Kristian Erslev: *Historisk Teknik – den historiske undersøgelse fremstillet i sine grundlinier*, 2. udg., København, 1987, §2.

² Globalhistorie, som historisk disciplin dækker over *Historie* med fokus på emner set i global sammenhæng. Der er ikke tale om, at globalhistorie blot, som geografisk afgrænsning, dækker over ikke-europæisk historie; det gør globalhistorie også. Globalhistorie involverer strukturalisme og søger at identificere strømninger og mekanismer i verden på baggrund af mikrohistoriske elementer.

fundshistorie og Historisk Strukturalisme« om metodiske problemstillinger i den historiske forskning og aftegningen af et ændret historiesyn.³ En aftegning der indikerede ændringer hos historikere i deres benyttelse af historiske enheder og disses placering i tid og rum. Tendensen i forskningen pegede i retning af større interesse for regionale og globale historiestudier.⁴

I artiklen opridsede Steensgaard blandt andet følgende problemstilling:

»Staten og nationen [...] var måske for en tid de vigtigste af alle strukturer, men de er ikke evige, de er selv historiske fænomener, omsluttede af tid, underkastede forandring og relaterede til andre historiske strukturer. Hermed fortabes det, der har været historikerens 'naturlige' rum; der kan måske findes praktiske grunde til at lade det statslige rum være undersøgelsens grænse, men hvis det sker ureflekteret, løber historikeren en risiko for at overvurdere den formelle struktur.«⁵

Denne problemstilling er central i forhold til de spørgsmål, jeg vil trække ind undervejs i denne diskussion.

I 1998 udkom to globalhistoriske værker, henholdsvis David Landes »Wealth and Poverty of Nations« og Andre Gunder Franks »ReOrient: Global economy in the Asian Age«.⁶ Begge værker er velskrevne og imponerende samlinger af viden og indsigt med hver deres utvetydige tese – tesaerne er imidlertid fundamentalt modstridende i deres forsøg på at forklare de mekanismer, der har udviklet verden til den, vi kender i dag. Landes perspektiv er Europa og er teoretisk funderet i liberalismen og Max Weber. Frank tager udgangspunkt i en anti-eurocentrisme-skole og trækker på imperialistisk og marxistisk tankegods.

Disse to globalhistoriske værker indeholder foruden den historiske fremstilling også overvejelser om globalhistorie som disciplin. Jeg vil ved hjælp af disse værker forsøge at gøre min pointe klar, at globalhistorie kan henlede opmærksomheden på begreber og historiefaget generelt.

³ Niels Steensgaard: »Universalhistorie, Samfundshistorie og Historisk strukturalisme«, *Historisk Tidsskrift*, 80(1), 1980.

⁴ Disse iagttagelser blev bekræftet i Steensgaards meget inspirerende og indsigtfulde afskedsforelæsning på Københavns Universitet den 14. februar 2002.

⁵ Steensgaard (1980), s. 93.

⁶ David Landes: *The Wealth and Poverty of Nations*, London, 1998; Andre Gunder Frank: *ReOrient: Global Economy in the Asian Age*, Los Angeles, 1998.

Men lad os træde et skridt tilbage og udfolde problemstillingen. Samspil mellem på den ene side et makrohistorisk niveau, de lange linier og overordnede strukturer, og på den anden side det mikrohistoriske niveau, hvor de enkle/enkelte processer foregår, er hvad *Historien* i al sin kompleksitet består af. Afvejningen af de to operationelt adskilte niveauer i forhold til hinanden er genstanden for den globalhistoriske disciplin.

En del af Historien

Anskues *Historien* som et genstandsfelt, der kan brydes op i et sæt tilsyneladende uendelig små fragmenter, hvor alle elementer er forbundne i et net af ufattelig kompleksitet, kan beskueren gribes af en eksistentiel rædsel over sin egen marginale rolle eller funktion i *Historien*. Dette synes at være, hvad der er sket for dele af den postmoderne forsknings-tradition, hvor *Historien* ikke længere kan bære en virkelighed og fornægtes enhver mening med umiddelbar tilknytning til denne virkelighed.⁷

Der findes imidlertid i andre dele af den postmoderne tradition elementer af brugbar videnskabelig indsigt. Michel Foucault arbejder i sine værker med at operationalisere tanken om, at virkeligheden er konstitueret af diskurser.⁸ Diskurser er blot ét element i diskursteori.⁹ Et andet element er analytiske redskaber til at flytte grænsen for forståelsen af den historiske virkelighed. Begrebet 'diskursiv formation', er et sådan redskab. Det dækker over den ikke-tilgængelige tanke-/idé sfære, som hverken er indbefattet i den dominerende diskurs eller andre artikulerede diskurser hos det historiske subjekt i et givent temporalt rum.¹⁰

Den diskursive formation er et flygtigt genstandsfelt i den forstand, at den forsvinder mellem forskerens imaginære fingre i selvsamme øjeblik, den identificeres, idet den da transformeres og indgår i en diskurs – eventuelt i den dominerende diskurs. Begrebet diskursiv formation kan projekteres på den proces og videnskabelige søgen efter en ny ter-

⁷ Hos Hayden White er historien blot en narration. Hans Hauge: »Historiens vendinger« i *Den Jyske Historiker*, nr. 50, Århus, 1990, s. 26.

⁸ Eksempelvis i Michel Foucault: *Discipline and Punish*, Transl. Alan Sheridan, London, 1977.

⁹ I denne sammenhæng forenkles diskursbegrebet til at dække over forskellige virkelighedsopfattelser.

¹⁰ Marianne Winther Jørgensen m.fl.: *Diskursanalyse som teori og metode*, Frederiksberg, 1999, s. 69.

minologi samt erkendelse af det globalhistoriske genstandsfelt, som ikke er bundet i en særlig terminologi, eksempelvis en nationalstatsterminologi.

Diskursanalysen er et redskab for forskeren til at søge at afdække, hvad der hos subjektet eller aktøren opleves som værende naturligt. Diskursanalysen søger at afdække den historiske kontekst, hvorigennem en tanke eller idé bliver indlejret i bevidstheden hos det enkelte subjekt og dermed antager karakter af en naturlighed for subjektet. En dekonstruktion af det naturlige må ske i et samspil mellem bevidstheden om den diskursive formation og arbejdet med det genealogiske net konstitueret af diskurser.

Frank beskriver, i overensstemmelse med genealogi-begrebet, et globalt system hvori »all manners of relations of production were and remain widely intermingled even within any one 'society', not to mention world society as a whole.«¹¹ I et globalt system vil det således, ifølge Frank, ikke være udbytterigt at lede efter rødder eller en 'oprindelighed', men snarere søge forholdene, som de spreder sig og udvikles ved udbredelsen gennem verdenssystemet. Da tanker kan opstå 'uafhængigt' af hinanden i et hvilket som helst samfund, kan der ikke differentieres mellem forskellige samfund eller individer.¹² Franks udgangspunkt er ikke at tildele, i modsætning til Landes,¹³ noget samfund og nogen 'kulturer' et prærogativ. James M. Blaut har opstillet en teori – diffusionisme-teorien – hvori han operationaliserer kulturel forandring i et globalt system. Diffusionisme-begrebet dækker over, at en kulturel udvikling betragtes som *skabt* i ét menneskeligt fællesskab og derpå transformeret til et andet, som »[...] the result of a process in which the idea or material effect (such as a tool, an art style, etc.) came *into* a community, having originated in some other community, in some other part of the landscape.«¹⁴ Franks holdning er anti-diffusionistisk i diffusionisme-teoriens terminologi. I overensstemmelse med diffusionisme-begrebet forudsætter Landes derimod, at kun enkelte samfund besidder den evne til åndeligt eller materielt at fremkomme med originale eller innovative produkter. De resterende samfund betragtes som værende uden denne evne og kategoriseres som passive modtagere af nye input fra de innovative samfund. Landes betegnes derfor bedst som ekstrem diffusionistisk.

¹¹ Frank, s. 331.

¹² James M. Blaut: *The Colonizer's Model of the World*, New York, 1993, s. 11-12f.

¹³ Landes grundtese er »culture matters«, hvor europæerne tildeles et kulturelt prærogativ. Landes, s. 253, 516.

¹⁴ Blaut (1993), s. 11.

De større linier

Globalhistoriske analyser, udført på baggrund af passende enheder, er fundamentet for globalhistorien. Globalhistorie reducerer således graden af kompleksitet, set i forhold til mikrohistorien, i forsøget på at synliggøre større strukturer eller processer. Det er imidlertid denne reduktion, som er globalhistoriens metodiske akilleshæl. Det er for både Landes og Frank det makroøkonomiske aspekt og bevægelsen af værdier (reciprocitets forhold) rundt i et eller flere systemer, der udgør genstandsfeltet for deres globalhistoriske projekt.¹⁵ Det er derfor afgørende, at forskerne identificerer, hvilke enheder eller faktorer, der er de relevante for deres genstandsfelt.

Vi nærmer os her et centralt og generelt spørgsmål – hvordan sikrer vi, at vi vælger relevante analytiske enheder?

Både Landes og Frank opererer med dikotomien Europa – Asien og hertil kommer en tredje part – det Nordamerikanske kontinent. Endelig, som en bisætning, nævnes fjerdeparten Afrika.

Frank er bevidst om globalhistoriens reduktionisme, som indebærer, at der kan mangle historiske aspekter, men kritik heraf affejer han som en »nitpicking objection [...] Of course if historians take too big a step back to examine the material with a telescope, they are bound to miss some of the details.«¹⁶

Landes redegjorde kort efter udgivelsen af sit værk for den metode, han havde benyttet i sit arbejde med globalhistorien:

»I [Landes] have found it's a good idea when you come across evidence, in quotes, that supposedly contradicts other evidence, that I do not assume that one is right and the other is wrong and I try to reconcile them.«¹⁷

Landes metode må afvises som en useriøs metodisk tilgang. I sin mest ekstreme form vil en sådan harmonisering af kilderne kun medføre, at den historiske fremstilling med sikkerhed frembringer en diffus og ikke sandfærdig fremstilling af det pågældende historiske genstandsfelt, eftersom kilder altid er konkrete levn fra en historisk kontekst.

Hvilken 'gevinst' eller videnskabelig indsigt har den historiske forskning da opnået ved denne form for historieskrivning? Det umiddelbare

¹⁵ I sin afskedsforelæsning pegede Steensgaard på tjenesteydelser som genstand for et andet globalt reciprocitets forhold.

¹⁶ Frank, s. 39.

¹⁷ World History Center 2nd December 1998: »Frank-Landes Debate 'Reorient' vs. 'The Wealth and Poverty of Nations'« Page 6 para. 13. [Http://www.whc.neu.edu/frank-landes/frank-landes](http://www.whc.neu.edu/frank-landes/frank-landes) (af 9. oktober 2000).

svar er, at der ikke er opnået nye indsigter. Fokus er blot i nogen grad flyttet fra (national)staten som aktør, et fokus der har præget den europæiske forskning i hvert fald de seneste 200 år, til en mere diffus geografisk enhed som 'Asien' eller 'Europa'. Og hvad kan vi bruge det til?

Makrohistoriens force er, at den er i stand til at anskue sit genstandsfelt fra en afstand, der lader mønstre eller strukturer blive synlige. Det er denne distance til *Historien*, der er makrohistoriens metodiske udgangspunkt. Det er imidlertid vigtigt at fastholde, at de mønstre, som opstår, alene er en generaliseret afbildning af de enkelte processer, som de fremstår i en observation hos makrohistorikeren. Makrohistorikeren William McNeill har pointeret, at de enkelte dele eller studiet af detaljen ikke alene kan ekspliciterer strukturer. McNeill skriver:

»Real patterns from the past emerge that escape historians who interest themselves in a single part of the world. That is because different aspects of past realities emerge with a change in the scale of historical observation.«¹⁸

En næsten unødvendig konstatering er, at en videnskabelig anvendelse af sådanne mønstre forudsætter, at der findes et empirisk kildegrundlag, på grundlag af hvilket strukturerne kan påvises, og hvor undersøgelsen kan efterleve intersubjektivitetskriteriet.

Makroanalyser rummer en vis grad af reproduktion af tidligere forskning for at frembringe nye resultater, hvilket accentuerer behovet for intersubjektivitet.

Reproduktion indeholder faren for at fremstille historiske forhold uden tilstrækkeligt empirisk fundament. Såfremt den globalhistoriske disciplin, med sine makroanalyser, ikke forvaltes med stor metodisk bevidsthed, kan den igen give vind i sejlene til gentlemen-historien.¹⁹ Det er i denne forbindelse, at diskursanalyser kan være et metodisk supplerende redskab til den historiske metode. Særligt til at søge 'det naturlige' afdækket og ekspliciteret i sin historiske kontekst hos de historiske subjekter.

Reproduktion er, hvad Frank mener, der er tale om, når eksistensen af en europæisk exceptionalisme eller overlegenhed påberåbes.²⁰ Frank

¹⁸ William H. McNeill: »Acknowledgment« fra *Praemium Erasmianum*, Holland, 1996, s. 21.

¹⁹ Med 'gentlemen-historie' menes den form for historie, som bedrives af alment interesserede personer, der ofte con amore kastede sig over at skrive historie uden de større hensyn til kildeværdi eller metodiske overvejelser omkring genstandsfeltet. Inga Floto: *Historie – En videnskabshistorisk undersøgelse*, København, 1996, s. 44.

²⁰ Frank, s. 283, 285.

benytter Blaut, som ved fire hovedfaktorer – kultur, miljø, race og religion – samler argumentationen for den postulerede europæiske overlegenhed.²¹ Blaut påpeger, at det i dag primært er kultur- og miljøfaktoren der benyttes inden for den eurocentriske argumentation.²²

Blaut tilhører den anti-diffusionistiske skole og søger et opgør med den videnskabelige retning, særligt inden for historievidenskaben, der har lagt vægt på diffusionisme som den overordnede proces til forklaring af verdens udvikling set fra et eurocentrisk perspektiv.

Blaut er imidlertid ikke interesseret i at fælde normative domme over enkelte fremstillinger og disses sandhedsværdi i deres fremstilling af konkrete historiske forhold i relation til Europa. Blauts pointe er derimod at synliggøre, hvorledes uddannelse og undervisningsmateriale skaber en fælles referenceramme for en gruppe af individer.²³ Blaut stiller det retoriske spørgsmål, hvordan sådanne eurocentriske konstateringer kan finde fodfæste i den europæiske historiske bevidsthed. Ifølge Blaut skal svaret findes i, hvad han betegner reproduktionen af tro (belief) på fakta uden nødvendigvis at have tilbundsgående undersøgt sådanne fakta. Dette står i kontrast til empirisk velfunderede og undersøgte fakta. Blaut formulerer det som:

»The belief in Eurocentric diffusionism and Europe's historical superiority or priority is not convincing: not well grounded in the facts of history and geography, although firmly grounded in Western culture. It is in a sense folklore.«²⁴

Blaut fremkommer på denne baggrund med følgende definition i forhold til genstandsfeltet og eurocentrisme-begrebet:

»The development of a body of Eurocentric beliefs, justifying and assisting Europe's colonial activities, has been, and still is, of very great importance. Eurocentrism is quite simply the colonizer's model of the world [...] it has evolved, through time, into a very finely sculpted model, a structured whole; in fact a single theory; in fact a super theory, a general framework for many smaller theories, historical, geographical, psychological, sociological, and philosophical. This supertheory is *diffusionism*.«²⁵

²¹ James M. Blaut: *Eight Eurocentric Historians*, New York, 2000.

²² Landes benytter både miljø- og kulturfaktoren. Landes, s. 6f, 19f, 253, 516.

²³ Blaut (1993), s. 17, 145 note 111.

²⁴ Blaut (1993), s. 2.

²⁵ Blaut (1993), s. 10f.

Det er således tydeligt, at der hos Blaut opereres med positionering og repræsentation af 'os' overfor 'de andre' som en magtrelation.²⁶

Eurocentrisme er, ifølge Blaut, foruden værdier og fordomme også »a set of beliefs that are statements about empirical reality, statements educated and usually unprejudiced Europeans accept as true, as propositions supported by 'the facts'.«²⁷ Eurocentrisme og det diffusionistiske 'belief-system' er begge magtstrategier. Disse magtstrategier har gjort det muligt for den numerisk inferiøre europæiske befolkningsandel – set i et verdensperspektiv²⁸ – at skabe sig en selvforståelse samt en indflydelse på den dominerende opfattelse af virkeligheden, hvorved europæerne har defineret den dominerende diskurs og derved magtmæssigt er blevet en majoritet i forhold til 'de andre'. Denne selvforståelse og repræsentation af virkeligheden reproduceres, argumenter Blaut, særligt gennem institutioner som skolevæsnet, hvorved fundamentet for en fælles europæisk diskurs fremstår.

Hvis vi ukritisk tog disse argumenter til os, og på denne baggrund ønskede en ændring, ville det implicere drastiske tiltag. Vi skulle kaste alt vort kulturelle gods over bord med fare for, at det kulturelle tomrum blot ville blive erstattet af lignende tankegods. Og ville vi med en sådan handling ikke gøre hån og vold mod den faktiske historiske udvikling?

Hos Landes er *Kultur* den centrale drivkraft og forklarende faktor for historiens udvikling. Landes definerer intet sted direkte, hvad hans kulturbegreb dækker over, men har spredte bemærkninger om, at en 'webersk'-rationalitet samt den kristne tro (protestantisme, calvinisme og katolicisme) er karakteristisk for Europa.²⁹ Desuden fremhæver Lan-

²⁶ Spørgsmålet om positionering og magtrelationer har været genstand for forskningsdiskussion gennem nogle årtier. Den beskrives blandt andet i Niels Steensgaard »Undervejs til et overblik – Nogle betragtninger over den sidste menneskealders studier i asiatiske handelshistorie« i Ole Feldbæk m.fl. (red.) *Festskrift til Kristof Glamann*, København, 1983, s. 303; Jerry H. Bentley »Cultural Encounters between the Continents over the Centuries« i Major Theme 1b: *Perspectives on Global History: Concepts and Methodology*, Historiekonference Oslo 2000, Oslo, s. 32. Edward Saids *Orientalism* fra 1978 er forsat et af de mest markante værker der tager fat på denne problemstilling.

²⁷ Blaut (1993), s. 9.

²⁸ Frank, s. 168, 170, 308. Som eksempel, behæftet med en betydelig usikkerhed, på en sådan numerisk inferioritet kan nævnes, at den estimerede spanske andel af den samlede befolkning i Nordamerika opgjort for hele det 16. århundrede ikke har udgjort mere end 6‰. Det er imidlertid en udbredt opfattelse i Europa, at *europæerne* var overlegne i 'den nye verden'. Promillesatsen er beregnet på baggrund af de tal, som David Watts angiver i sit rids af forskningsdiskussionen omkring antallet af henholdsvis 'indfødte' og 'europæere' fra Niña, Pinta og Santa Marias ankomst til 'den nye verden' i 1492 frem til 1600. David Watts: *The West Indies: Patterns of Development, Culture and Environmental Change since 1492*, Cambridge Studies in Historical Geography, nr. 8, 1987, s. 71, 122.

²⁹ Landes, s. 177.

des, i overensstemmelse med diffusionisme-skolen,³⁰ de centrale videnskabelige frembringelser, der gjorde den europæiske overlegenhed mulig: »The water wheel«, »The Eyeglass«, »The mechanical clock«, »Printing«, »The gunpowder«.³¹ De to sidstnævnte opfindelser havde imidlertid deres oprindelse i Kina, men opfindelsernes fulde potentielle udnyttede først endeligt, understreger Landes, af europæerne.³² Disse elementer beskriver hos Landes den europæiske (og senere vestlige) kultur samt forklarer, hvorfor denne fortsat er andre kulturer overlegen.

Landes tilhører, som tidligere nævnt, den diffusionistiske tradition og søger efter oprindelsespunkter samt, hvad Blaut betegner som, »permanent centers of invention and innovation.«³³

Der er inden for den seneste antropologiske forskning taget kraftig afstand fra forskning med sådanne ensidige reificerede kulturanskuelser, hvor forskellige kulturer alene identificeres og karakteriseres ud fra stereotype karakteristika.³⁴

Men hvad fortæller opfindelser som sortkrudt og bogtryk om resten af et samfund? Var det blot tilfældigheder, at sortkrudtet blev opfundet, ligesom Alexander Flemmings opdagelse af penicillin i 1928? Eller var det, som Landes hævder,³⁵ udslag af den kulturelle referenceramme?

Landes selv fremhæver, foruden sin 'culture matters'-tese, at Europa fra middelalderen trådte i karakter i kraft af en arbejdsdeling samt en udvidelse af markedet. Disse strukturelle forhold gjorde det muligt for de 'innovative europæere' at indtage en førende teknologisk rolle i verden, således som de teknologiske opfindelser ifølge Landes bevidner.³⁶

Sidsel Eriksen har i sit arbejde med aktør og struktur i et mikrohistorisk perspektiv skrevet følgende:

»Vi ved, at vi ikke selv er herre over den verden, vi lever i. Den er bestemt af grænser, som den enkelte ikke nødvendigvis kan over-

³⁰ »Claims are made by Eurocentric historians that technology was a prime mover in all epochs from the post-Neolithic on down. Nowadays it would be hard to ignore the evidence that in ancient times the greatest technological innovations, in agriculture, transportation, and other spheres, entered Europe from the south and east.« Blaut (1993), s. 109.

³¹ Landes, s. 44-51f.

³² Landes, s. 51 & 53.

³³ Blaut (1993), s. 12.

³⁴ »The idea that ethnicity could be operationalised as a measurable property of social groups possessing certain identifiable cultural traits distinguishing them from other social groups, still common among non-specialists, has [...] been abandoned in social anthropology.« Thomas Hylland-Eriksen: *Common Denominators*, Oxford, 1998, s. 49.

³⁵ Landes, s. 514.

³⁶ Landes, s. 43.

skride. Men omdrejningspunktet i det historiske spændingsfelt er individet. For historien ikke blot erkendes og føles af individet, men effektueres også gennem individet.«³⁷

Men må det imidlertid ikke antages at være et begrænset antal individer, som kan opfinde 'den effektive kanon' eller 'den gode sættekasse'? Eller, for at udvide kredsen af individer lidt, som har været involveret i udviklingen samt produktionen af disse opfindelser? Disse 'innovative' individer har numerisk udgjort en forsvindende lille del set i forhold til den resterende befolkningsdel i den europæiske kultur. Men eksisterer der så ikke en forskel mellem, hvad der kunne betegnes som 'opfinder' og 'brugerindivid' i den europæiske kultur? Landes anvender en lignende argumentation for at vise, at der er forskel på den europæiske og asiatiske kultur. På denne baggrund kan det betvivles, om det er berettiget at tale om en fælles europæisk kultur på Landes' præmisser. Det kan hævdes at disse 'innovative' individer, i kraft af deres virke inden for samfundsbestemte strukturer, indgår i et samspil, der resulterer i en 'spill-over'-effekt for resten af den sociale gruppe inden for den givne samfundsstruktur. Kategorier skal således ikke nødvendigvis afvises, men snarere uddybes for at finde berettigelse og anvendelighed.

Professor i socialantropologi Thomas Hylland-Eriksen arbejder med kulturbegrebet og har gennem adskillige empiriske studier vist, at kultur er som: »Et komplekst elektrisk felt [...] vigtigst er det kanskje at feltet forsvinner når man slår av strømmen. Uten menneskelig aktivitet finnes i så fald ingen kultur.« Han forsætter: »Mange av samtidens kulturelle processer kan forstås bedre om vi ser verden som et elektrisk felt enn om vi ser den som et øyrike av kulture. Vi lever nemlig i en tid preget av *implosjoner av kulturell forskjellighet*.«³⁸ Hylland-Eriksens billede af kulturer som øer dækker over den kulturopfattelse, som vi finder hos Landes, hvor Kulturer ikke er vævet ind i hinanden, men hvor de enkelte Kulturer er adskilt fra hinanden.

På baggrund heraf er der ikke umiddelbart videnskabeligt grundlag for Landes' kulturopfattelse som adskilte og karakteriseret primært udfra deres materielle afkast. Kategorier er nødvendige i arbejdet med globalhistorie, men det kræver – set i lyset af ovenstående – omhyggelighed med afgrænsning af disse og forståelse af samspillet mellem struktur og aktører.

³⁷ Sidsel Eriksen »Biografier som lakmus-papir – Overvejelser over den socialhistoriske biografi« *Historisk Tidsskrift*, 96,1, København, 1996, s. 162f.

³⁸ Thomas Hylland-Eriksen: *Kulturelle Veikryss – Essay om kreolisering*, Oslo, 1994, s.23, 26.

Spørgsmålet om den europæiske dominans

Imidlertid lader gennemgangen af Landes fortsat, i hvert fald, et spørgsmål tilbage: Hvorfor var det ekspeditioner fra det geografiske område, som vi i dag betegner Europa, der nåede over Nordatlanten og sejlede til det Indiske Ocean? Hvorfor var det ikke skibe fra Malacca eller fra byerne langs kysten til det Indiske Ocean, som sejlede ud og 'erobrede hele verden'? Blaut forklarer dette forhold på følgende måde:

»In reality, the Europeans were doing what everyone else was doing across the hemisphere-wide network of protocapitalist, mercantile-maritime centers, and Europeans had no special qualities or advantages, no peculiar venturesomeness, no peculiarly advanced maritime technology and so on. What they did have was opportunity: a matter of locational advantage in the broad sense of accessibility.«³⁹

Dette postulat kan imidlertid ikke betragtes som en tilfredsstillende besvarelse. Men Landes' forklaring ovenfor rummede heller ikke en besvarelse af tilstrækkelig overbevisende karakter for, hvorfor en særlig gruppe af individer blev drivkraften for aktiviteterne på verdenshavene.

Men er det tilfredsstillende ikke at kunne komme nærmere end negativt at kunne påpege, hvad der ikke var årsagerne til, at europæerne dominerede verdenshavene fra omkring det 16. århundrede? Man kunne rejse den indvending, at hvis man kun kan sige, hvad ikke er, ville det så ikke være rimeligt at undlade at bruge kræfter på at skrive *Historie*?

Men inden *Historien* overlades til sig selv, så udvikler verden sig, den historiske proces drives af noget. Historikeren kan således konstatere, at udviklingen sker, men ikke – eller kun sjældent – se det komplicerede samspil som udgør processen. Ideelt set kan historikeren ved hjælp af begreber og modeller foretage de fornødne forenklinger og kategoriseringer af sit kildemateriale, hvilket muliggør en identifikation af strukturer og måske endda processen bag udviklingen.⁴⁰ Men det er et ideal, som er svært at nå. Havde forskere som Landes, Frank og Blaut arbejdet mere med indholdet af deres anvendte begreber, kan det ikke udelukkes, at deres fokus var blevet skærpet for eventuelle faldgruber eller andre strukturer. Dette er et postulat, men faktum er, at deres begreber er uden formelle definitioner. Dette indikerer, at de enten har været sløsedede eller har antaget, at begrebet i et vist omfang havde en

³⁹ Blaut (1993), s. 181.

⁴⁰ Steensgaard (1980), s. 89.

implicit definition, som var en del af en antaget fælles referenceramme. De enkelte begreber må enten forsøges indplaceret i deres historiske kontekst eller forsøges tydeliggjort således, at læseren ikke overlades til selv at udfylde begrebet fra sin egen referenceramme.⁴¹ Det er således af stor vigtighed for arbejdet med den globalhistoriske disciplin og *Historie* generelt, at der er en klar refleksion over anvendte begreber.

Et andet aspekt af spørgsmålet om den europæiske dominans er 'the rise of the west'-problematikken. Frank angriber 'den europæiske fortælling' ifølge hvilken europæisk exceptionalisme kan forklare den moderne europæiske stats fremkomst. Fremkomsten af den moderne europæiske stat kan ikke, hævder Frank, findes i de interne europæiske strukturer og exceptionalisme-tanken, men skal i stedet findes i systemet som en helhed.

»The very notion of such economic leadership or political power or even balance of power (as for example the Peace of Westphalia in 1648) is itself only the effect of an optical illusion from the myopic perspective of a 'European world-economy/system'. It is just plain Eurocentrism. [...] The European states were altogether small-time players on the political checkerboard of the empires of the Ming/Qing, Mughals, Ottomans, and even the Safavids. In the face of evidence, should we not review and revise the entire concept of 'hegemony'?«⁴²

Frank vælger at anskue 'det eurocentriske problem' som den gordiske knude, der lægger bånd på den globalhistoriske disciplin. Frank når frem til, at det er nødvendigt »to cut the Gordian knot altogether and divest ourselves of all these useless Eurocentric categories, which only lead to arcane debates and blind us to the real historical process.«⁴³

Spørgsmålet er, om det er muligt at skrive sig uden om en eurocentrisme? Svaret er både ja og nej. Franks værk tyder på et nej, for trods de metodiske hensigtserklæringer får Frank problemer i sin iver for at skabe distance til sin egen eurocentrisme og marxisme.⁴⁴ Denne iver betyder, at centrale begreber forbliver udefinerede, og det globalhistoriske genstandsfelt bliver sort/hvidt. Enten er udgangspunktet eurocentristisk – hvilket Frank stritter imod med alle kræfter – eller også ligger fokus uden for Europa, hvilket hos Frank bliver i Asien.

⁴¹ Jerry H. Bentley »Shapes of World History in Twentieth-century Scholarship« *Essays on Global and Comparative History*, American Historical Association, USA, 1996, s. 3.

⁴² Frank, s. 333.

⁴³ Frank, s. 336.

⁴⁴ Frank, s. 15, 29f, 248, 323.

Men måske er der en vej uden om eurocentrismen. Professor i antropologi Gerd Baumann arbejder med en dobbelt analytisk tilgang i undersøgelsen af kulturbegrebet og socialperception mellem grupper. Denne metodiske tilgang fremhæver den herskende forståelse, 'the dominant discourse', i en gruppe. 'The dominant discourse' indbefatter de kulturelle særtræk og de stereotype billeder af 'de andre' som en given gruppe måtte have. Når den herskende forståelse er identificeret og beskrevet, foretages undersøgelsen igen på samme genstandsfelt. Denne gang med fokus på at identificere de mønstre, som ikke er konstrueret på baggrund af den herskende forståelse. Denne del af undersøgelsen betegner Baumann som 'the dominant discourse denied'.⁴⁵ Baumanns pointe med denne metode er, at selv mangelfulde eller decideret fejlagtige erkendelser af omverdenen præger aktøren og dermed en given gruppes forståelse af omverdenen – den selvsamme forståelse ud fra hvilken gruppen handler, og som reproduceres i 'belief-systems' hos gruppen. På lignende måde må en globalhistorisk undersøgelse også indbefatte 'den eurocentriske fortælling' og dens effekt på interaktionen mellem aktørerne og aktør-struktur påvirkning, som levn i den Erslevske tradition,⁴⁶ for at indfange og søge at forstå de globale processer.

I lyset af dette må Franks anvisning »to cut [Eurocentrism] altogether« betragtes som metodisk mangelfuld, hvilket også gør sig gældende, når Frank skriver: »Since these [Eurocentric] categories are really empty – that is, devoid of any real world meaning – these debates must be interminable until we divest ourselves of the categories themselves.«⁴⁷

Ambitionen

Ambitionen i globalhistorie – om at tage afsæt i hele verden – er uoverskuelig og det er således også, som tidligere nævnt, nødvendigt at reducere kompleksiteten ved at samle analytiske enheder. Sammensætningen og definitionen af disse enheder påvirker i afgørende grad det endelige resultat. Hverken Landes eller Frank formår at føre deres refleksioner over deres egen placering i historiografien ud i deres værker. Reduktionen, eller fremhævelsen, af de centrale faktorer som globalhistorien er funderet i, fremstår umiddelbart vidt forskelligt i de to værker, men både Landes og Frank opererer med faste enheder, der

⁴⁵ Gerd Baumann: *Contesting Culture – Discourses of identity in multi-ethnic London*, Cambridge, 1996, s. 17, 107f, 143f, 189.

⁴⁶ Erslev, §62.

⁴⁷ Frank, s. 337.

handler som aktører, og som fungerer som afgrænsede analytiske enheder.

Frank skriver eksempelvis:

»The European populations and economies grew more slowly than all but the Asian ones, and they did so rather differentially among each other. So did some 'national' and other quite multi-ethnic European states, all of which were however much smaller than the large ones in Asia.«⁴⁸

Landes skriver:

»In the beginning, when China and others were ahead, almost all the transmission went one way, from the outside to Europe. That was Europe's great virtue: Unlike China, Europe was a learner [...]«⁴⁹

Herved bliver de enheder, eller globale aktører, Landes og Frank opererer med, størrelser som konkrete (national)stater eller kontinenter – som blot er udtryk for maskerede grupper af (national)stater – hvilket gør grænserne mellem de globale aktører diffuse. Dette bevirker en mindre intersubjektiv tilgængelighed omkring forskningsresultaterne. Globalhistoriens ambition om at identificere processer reduceres herved til reciprocitet mellem en håndfuld diffuse enheder:

»Europe's disadvantaged position in the world economy was partly compensated by its privileged access to American money. On the demand side, this use of their American money – and *only* that – permitted the Europeans to enter and then increase their market shares in the world market, all of whose dynamic centers were in Asia.«⁵⁰

Det er nødvendigt at revidere de traditionelle analytiske enheder, hvilket også bemærkes af Jerry H. Bentley.⁵¹ Bentley skriver, at det er nødvendigt for globalhistorien »[to] conceive a unit of analysis larger than the national state« for at erkende det globale aspekt.⁵² Til dette vil den

⁴⁸ Frank, s. 353.

⁴⁹ Landes, s. 348.

⁵⁰ Frank, s. 354.

⁵¹ Bentley var den første redaktør på det anerkendte globalhistoriske tidsskrift 'Journal of World History'.

⁵² Bentley (1996), s. 4.

dobbelt diskursive tilgang byde sig til som analytisk redskab. Arbejdede forskere som Landes og Frank bevidst med de nationale og kontinentale enheder og efterfølgende søgte at analysere dette aspekt ud af samme genstandsfelt, ville det måske lade deres undersøgelser løsrive sig fra kategorier som nationalstaten.

Men sådanne dobbelte undersøgelser er både tids- og omfangsmæssigt meget krævende. Spørgsmålet er da, om den professionelle historiker ved sådanne undersøgelser skubber det almindeligt interesserede publikum fra sig ved sit forsøg på at opnå mere præcision i sin historiske undersøgelse? Men præcise undersøgelser, der ikke bliver læst, er som bekendt ikke meget bevendt. Der må selvfølgelig være tale om en afvejning, således som forskningen også i dag afspejler.

Inden for dele af nationalismeforskningen er det fremført, at de fleste fællesskaber er forestillinger om det primordiale fællesskab, en perciperet naturlig enhed, der er med til at skabe den enkelte aktørs selvforståelse i forhold til gruppen (eks. nationalstaten). Benedict Anderson angreb frontalt nationalstatens påståede primordiale fællesskab, da han i 1983 skrev:

»It is *imagined* because the members of even the smallest nation will never know most of their fellow-members, meet them, or even hear of them, yet in the minds of each lives the image of their communion [...] in fact, all communities larger than primordial villages of face-to-face contact (perhaps even these) are imagined.«⁵³

Som tidligere diskuteret, er der ikke belæg for at forkaste fællesskaber således som Anderson hævder, men diskussionen om, hvorvidt disse naturlige fællesskaber er en realitet eller om de er nationalistiske 'beliefs', er et centralt spørgsmål i nationalismeforskningen samt i denne sammenhæng. Nationalismeforskeren Ernest Gellner har undersøgt reproduktionen af et fællesskab, et 'belief-system' i og om Europa. Gellner fokuserer på, hvad han betegner som det legitime statslige uddannelsesmonopol dvs. den obligatoriske skolegang, der antager den centrale rolle i skabelsen af en fælles national og kulturel forståelse for en gruppe af aktører. Han skriver: »Culture is now the necessary shared medium, the life-blood or perhaps rather the minimal shared atmosphere.«⁵⁴

Reproduktionen af kultur inklusive 'belief-systems' inden for uddan-

⁵³ Benedict Anderson: *Imagined Communities*, 2.ed., New York, 1983/1991, s. 6.

⁵⁴ Ernest Gellner: *Nations and Nationalism*, New York, 1983, s. 37f.

nelsessystemet bliver den fælles referenceramme, som de nationale fællesskaber kan mobiliseres på baggrund af.⁵⁵

Et fællesskab der, i bevidstheden hos en given gruppe af aktører, besidder særegne karaktertræk, adskiller sig således fra 'de andre'. Processer af denne art styrkes ved professionaliseringen af historievidenskaben i det 19. århundrede.⁵⁶ En professionalisering som vi alle forsat er en del af, som indespærret i et tildækket gitterbur, hvor blandt andet (national)staten – inden for de fleste (hvis ikke alle!) historiske genstandsfelter – er en enhed, vi må forholde os til. Bentley bemærker, at: »In the absence of national states, professional historical scholarship as we know it is almost inconceivable.« Han skriver desuden at: »The near-exclusive focus on the experience of national communities [...] has blinkered historians' vision and blinded them to processes that transcend single societies.«⁵⁷ Den metodiske udfordring er, hvordan vi rækker ud af dette tildækkede gitterbur og fremdrager elementer fra den diskursive formation med det formål at nytænke den globalhistoriske disciplin samt enheder, der kan konstituere den? På trods af det tilsyneladende umulige i denne operation må det imidlertid være professionelle historikers forpligtelse fortsat at forsøge at tage denne metodiske udfordring op med at samle *Historiens* brikker, også selvom dette må ske i diskursivt mørke.

Har den professionelle historiker, foruden denne faglige forpligtelse også en moralsk forpligtelse til at gøre op med det nationale tankegods? Det var Michael P. Adas i hvert fald fortaler for på historikerkonferencen i Oslo i 2000.⁵⁸

Hvad kan globalhistorien så egentlig bruges til?

Jeg har udfoldet konkrete problemstillinger i arbejdet med globalhistorie samt nogle af de bredere perspektiver, der knytter sig til den globalhistoriske disciplin. Jeg mener, at ved bevidst at arbejde med de metodiske problemer forbundet hermed, herunder den nationale tanke, der eksisterer og præger det professionelle historikermiljø, kan man opnå følgende:

⁵⁵ Blaut (1993), s. 41. Peter Gran har i sit forsøg på at nytænke globalhistorie ligeledes påpeget det centrale i uddannelsessystemets funktion for reproduktionen af den dominerende diskurs. Peter Gran: *Beyond Eurocentrism – a New View of Modern World History*, New York, 1996, s. 347.

⁵⁶ George Iggers: *Moderne historievidenskab*, oversat J.R. Rasmussen, København, 1980, s.14f; Floto, s. 17ff, 46ff.

⁵⁷ Bentley (2000), s. 31 & 29.

⁵⁸ Bentley (2000), side 35, 52.

Det er min påstand, at en mere eksplicit bevidsthed i arbejdet med det reproducerende aspekt af forståelser vil lade historikeren løsne de imaginære eurocentriske, kulturelle og national 'reb'-knuder, der eksisterer, og derved finde andre analytiske enheder at arbejde med, således at globalhistorie kan skrives med et *globalt* perspektiv.

Mere generelt mener jeg, at den globalhistoriske disciplin indeholder muligheder for et opgør med den nationale historieskrivning, der har præget og styret historiefaget de seneste to århundreder. Jeg mener, at globalhistorie udført metodisk forsvarligt og bevidst kan være et metodisk brækjern til at revidere *Historie*, som det langt de fleste steder bekræftes i dag.

Kristian Erslev skrev afslutningsvis i sin historisk teknik at:

»[...] naar man saa ofte møder Klager over, at den moderne Kildekritik ødelægger saa det ene, saa det andet, som alle tidligere har troet paa, kan man kun svare, at for Historien som for al Videnskab gælder det kun at finde og udtale Sandheden.«⁵⁹

Men ikke den endegyldige Sandhed – vil jeg gerne tilføje – men en anden sandhed, en anden måde at se og forstå virkeligheden på. Og betyder det, at forskningen må ske i et diskursivt mørke, så må historikeren have sin sikkerhed i den metodiske livline.

⁵⁹ Erslev, §99.